

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Karikaturák Széchenyiről 1843-ban.

A *Kelet népe* után Széchenyi egy új könyvvel, a *Garattal* akarta Kossuth modorát megtámadni. Hosszú küzdelem után e művét mégsem adta ki. A Pesti Hirlapnak és pártjának a nemzetiségi kérdésben való állásfoglalása azonban csakhamar arra bírta Széchenyit, hogy újból sikra lépjen Kossuth és követői ellen. Ezt tette 1842 november 27-i akadémiai beszédében, amelyet viszont Kossuth és követői támadtak a *Pesti Hirlapban*. Erre Széchenyi elhatározta, hogy ő is hirlapban, Helmecey *Jelenkorában* veszi fel a további harcot. A harc meg is indult és mindkét részről nagy hevességgel folyt 1843-ban és 1844-ben.

Érdekosen világítják meg a harc kezdetét, színességét az 1843 elején közkézen forgó karikaturák, amelyeket Sedlnitzky rendőrminiszternek a besúgó jelentések (gr. Majláth János) alapján készült és az Országos Levéltárban fennmaradt összefoglalásai őriztek meg számunkra.

Egy rajzon Széchenyi mint harcias elefánt ormányával csipkével díszíti fel a *Pesti Hirlapot* ez aláírással: „Ez a nagy állat milyen csodálatraméltó kicsinyben“.

Egy másikon Helmecey és Landerer sakkozik. Helmecey a toronnyal (Széchenyi) lép és ezt monda: „Ez 1000 előfizetőt jelent!“ (T. i. ennyivel gyarapítja fellépésével a *Jelenkor* előfizetőinek számát.) Landerer viszont, aki a futárral (Kossuth) előnyben van, a lóval (Eötvös, aki könyvvel lépett föl Széchenyi ellen és Kossuth mellett) mozog és ezt mondja: „500-zal több!“ (T. i. a *Pesti Hirlap* előfizetőinek száma.)

Egy másik rajz a *Pesti Hirlapot* és a *Világot* szelmalomnak ábrázolja, amelyek ellen Széchenyi mint Don Quijote harcol.

Egy újabb lapon Kossuth és Helmecey fáraót játszik. Kossuth előtt e szám van: 4200 (t. i. lapja előfizetőinek száma), Helmecey előtt pedig 700. Helmecey ezt kiáltja: „va banque!“ és Széchenyit teszi fel az egyik kártyára; Kossuth meg Eötvöst és fedett lapként Pulszkyt (mert ez névtelenül írt a *Pesti Hirlapban* Széchenyi ellen).

Egy további rajzon Széchenyi egy szalonban van, a *Világ* mint szegény rokon közeledni akar hozzá, de Széchenyi elkerüli és ezt mondja környezetének: „Csak nagyon távoli rokonok, tulajdonképpen két különböző ágból vagyunk“. (Széchenyi a vitában a konzervatív *Világ* hibáira is kitért.)

Az utolsó rajzon Széchenyi mint Faust van ábrázolva, mögötte pedig Helmecey mint Wagner, Goethe Faustjából e szavakat mondja: „Önnel

sétálni Doktor úr tisztesség és nyereség". (Ennek megértéséhez tudni kell, hogy Helmeczy lapjában Széchenyi munkatársi szövetségét ily kezdetű levéllel üdvözlö: „Önnel szövetkezni nemcsak nyereség, de tisztesség is“.)

Viszota Gyula.

Kazinczy Ferenc ismeretlen levelei.

A Magyar Tudományos Akadémia irodalomtörténeti bizottságának megbízásából b. c. Váczy János Kazinczy F. levelezésének huszonegy kötetét (1890—1911.) tette közzé. A 22. pótlékkötet, alólfrott szerkesztésében, most van sajtó alatt. Ez magában foglalja a huszonegy kötet megjelenése óta egyes lapokban és folyóiratokban megjelent leveleket (86), továbbá azokat, amelyeket nekem sikerült fölkatatnom (160). A Kazinczy iskolai inspektor-sága idejéből (1786—1791) való hivatalos levelek, amelyeknek egy ívrét alakú kötetét a sárospataki főiskolai könyvtár őrzi, a 23. (második pótlék-) kötetben fognak megjelenni.

A készülő, első pótlékkötet most fölkatatott, oddig kiadatlan 160 levele közül a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában van 70, özv. Kazinczy Arthurné családi levéltárában 45, a Nemzeti Múzeumban 10, gróf Vay Gábor berkeszi levéltárában 12, az Erdélyi Múzeumban 5, Ducsay Dénesnél 3, a Ráday-könyvtárban 2, Debrecenben, Pápán, Miskolcon, Gíbarton, Sátor-aljajújhelyben 1—1. E levelek több mint egyharmadrésze ama levelekből áll, amelyeket fogolytársai s azok barátai írtak hozzá. Ezeket már Kazinczy Gábor ki akarta adni. Két másolatban maradtak ránk. Az egyik az Akadémiáé, a másik, Kraynik Ferenc írásával (1834) Ducsay Dénes tulajdona. Az Akadémiáé teljesebb, de a Kraynik-félében van három olyan levél, amely nincs meg amabban.

A levelek egy jórésze, mintegy 30, Kazinczy anyagi ügyével (örökösödés, kölcsönök, azok időközönkénti rendezése stb.) foglalkozik. Örökösödési ügyben írott levelei, adataikkal, újabb világosságot vetnek a sokáig húzó-dott ügyre. Leányához, Eugeniához (Kraynik Imréné) írott levelében (1824 febr. 9.) bánatosan panaszoja, hogy verdesi a sors egy nem jó testvér és egy nem jó sógor által, akik őt az anyagiakban igen megkárosították. Kölcsöneit, nehéz anyagi viszonyai között, alig-alig tudja rendezni. Van olyan kölcsöne, melyre tíz éven át nem fizetett interest. Legbecsesebbek azok a levelek, amelyek családi, baráti, vagy irodalmi vonatkozásúak. Előkerült Kazinczynak 1764 dec. 3-án Ersemlyénből szüleihez írott, elvesztetnek hitt, legelső levele, melyről azt írta a Pályám emlékezetében (371. l.), hogy: „Még bírom egy 1764 dec. 3-án írt levelemet“. Becses jegyzetekkel ellátott levél ez. Méltó volna hasonmásban is kiadni. Előkerült 1767 jan. 31-én Reg-mecről anyjához írt levele is, a Késmárkról 1768-ban írott eredetivel együtt, melyet Váczy 2. szám alatt kelet nélkül sorozott be Toldy után. Megvan Patakról 1769 szept. 13-án atyjához írott levele is. Mind a négy az Akadémia egyik oklevélgyűjteményéből került napfényre. Édesanyjához írott, most előkerült néhány levele a gyermeki hűség ékes bizonyossága. Igen érdekes Emil fia születéséről szóló, édesanyjához küldött híradása, mely határtalan

örömét megkapóan festi. Igen figyelemreméltók az ifj. gr. Török Józsefhez (sógorához) s leányához (Eugenia, Kraynik Imréné) írott levelek is. Vay Abrahamhoz küldött levelében boldogan mondja, hogy a házi örömeket jobban szereti, mint a nagyvilág cifra tolongásait (1818). Szerfölött érdekes Kácsándy Zsuzsannához (1787) küldött szerelmes levele.

Élénk érdeklődésre tarthatnak számot irodalmi vonatkozású levelei is. Ilyenek a Sigwart szerzőjéhez, Millerhez (1782 nov. 1.) s a Bessenyeihez (1802 júl. 29.) írottak. Bessenyeit kéri, hogy összes műveit, megtisztogatva, adja ki. „Nemzoted megvallja, úgymond, hogy írói közt nem nevezhet senkit, a ki több genieval, több erővel s igazabb ízléssel költ volna elő nyelvének virágoztatására.“ Arkéjét is kéri, hogy része metzethesse. Beleznay Sámuel meg arra kéri (1809), hogy a legédesebb dalköltő verseinek kiadására ezer forintot adjon. Irodalmi s művészeti vonatkozásainál fogva különös figyelmet érdemel Guzmicshoz (1829 máj. 27.) írott igen terjedelmes levele. Erős, hazafias érzés lüktet Berzoviczy Gergelyhez írott levelében (1809 febr. 5.), melyben önrizzettel hangsúlyozza, hogy nemzete létfenmaradása, a nationalis-mus, drágább előtte, mint az arany. Megfordúlna sírjában, ha afelett fia vagy unokája németnyelvű és beszédű lenne s nem magyar. Aldja sorsát, hogy magyarnak teremtette. Meleg érdeklődésre tarthatnak számot Szemere Pál, Igaz Sámuel, Kézy Mózes, Nádaskay András, Versegly, Ruzsicska stb. levelei. Ruzsicskájában magyar nóták tervbevett kiadásáról is szó van s egy munkácsi vincelérleány dalának dallamát is közli 1801-ből. Figyelemreméltók az ifj. gr. Gyulay Lajoshoz írt levelek is. Szellemes a Gábry Istvánhoz (1811.) küldött, melyben nősülni akaró, de betegeskedő barátjának óhajtja, hogy mostani állapota tartós ne légyen s örömeit, az igazi „mennyországot a földön“ ne hátráltassa. Keserves csere volna, folytatja, egy szép leány kebele helyett egy vén, szakállas pátriarcha kebelén lelni fel az embernek magát. — Úgy az említettek, mint a többi tőle való, vagy hozzáírtok, eddig kiadatlan levelek egytől-egyig becsesek, mert adataikkal vagy hézagokat pótolnak, mint már ismeretes levelekre való válaszok, vagy homályt oszlatnak, s eddig nem eléggé világos dolgokat magyaráznak, világosítanak meg, vagy éppen új dolgokat, mozzanatokat, adatokat tárnak a kutatók elé.

Harsányi Istrán.

A magyar hírlapirodalom a szabadságharc után.

Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése. Szerkesztette, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Angyal Dávid. Kiadja a Pesti Lloyd-Társulat és a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1926. VIII + 735 l.

Ez a levélgyűjtemény az újságíró Falk Miksának és a Bécsből írogató, osztrák rendőri szolgálatban álló Kecskeméthy Aurélnak 121, illetve 83 elkobzott levelét közli az Ausztria-Magyarország bukása óta felszabadult bécsi állami levéltárakból. Két okból becses előttünk: egyik az, hogy az 50-es évek irodalmi, társadalmi és politikai életének e meglepően érdekes anyagát szélesen tudományos, biztos ítéletű, szinte hajszálig pontos, szenvedéllyel vált kutatás alapján önti élénk, oly bőségben, amelyet eddigi ismereteink után (Ferezezy József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig.* Bp.,

1887.) nem is reméltünk; a másik ok pedig, amiért e rendkívül értékes adatyűjtést örömmel üdvözöljük, a tudós szerkesztőnek az a jólelő megállapítása, hogy a magyar hírlapírók akkor, a kiegyezést megelőző magyar pártok kövek alatt fejlődő reménycsiráinak minden elképzelhető baj közt való naponkinti öntözgetése idején, példátadó egységgel és önfeláldozó szívóssággal állottak egymás mellé, egypár félreesett tehetség kivételével. Ez utóbbit nem minden vonatkozás nélkül értjük — Falk bátor, hazafias működését végigkísérve — a közelmúlt eseményeire, sőt napjainkra.

Angyal Dávid 222 oldalas bevezetése a Világos után megmozdult, élni akaró magyar hírlapirodalom viszontagságos éveit foglalja össze 1860-ig, tehát éppen a legküzdelmesebb időt, amikor a Bach-rendszer katonasággal, rendőrséggel ügyelteti, kihallgatásokkal zavarja, feddésekkel tiltja, de egyben — a maga befolyásának erősítésére, terveinek népszerűsítésére — óhajtja, sőt segíyezi is a magyar napisajtó működését. Kérdések és találgatások százait oldja meg ez a csodálatos szorgalommal készült, széles keretű tanulmány a maga lassan, évek és lapok szerint haladó hőmpölygésével, tiszta, minden részletet egybefogó, tömör stílusával, mely szinte sziklákat hordoz; kisebb-nagyobb, súlyos tartalmú élet- és jellemrajzokat, írói és politikai egyéniségek lelkének legtitkosabb redőit fürkészve ki s világítva meg.

Hogy mennyire fontos a publicista-lelkületek mélyére hatolni, elsőnek Vida Károly esete mutatja, ezé az erőstollú, tanult főé, aki háromszéki református székelý létere dinasztikus érzelmű, indulatos, szókimondó természet volt: gúnyolta Kossuthot és a függetlenségi harcot s ugyanakkor keményen bírálta az osztrák hadműveleteket. Lapja, a *Figyelmező*, 1848 júl. 19-től — többszöri eltiltás után — csak 1850 jan. 8-ig élt. Geringer, Haynau császári biztosa, aki „márc. 4-iki alkotmány“, „egységes Ausztria“, „konzervatív szellem“, „mérősklet és tisztesség“ feltételei alatt szerzte meg Vidának a szubvenciót, belátta, hogy a különben népszerűtlenül feketesárga, nyakas székelý nem tudja a Bach nótáját fujni. Az új hangnemet egyedül az élesszemű Falk találta el: kellemesen csevegő bécsi levelei, melyek a mérőskelt liberáliszmus jegyében óvakodtak elő burkolt mondanivalóikkal, csakhamar kedveltekké lettek.

Jellemző, hogy Geringer mihamar új szerkesztőt foghatott Szilágyi Ferenc, Kolozsvárról megugratott református tanár személyében, aki már előbb is tanuélet adta „hűségének és ügyességének“: bécsi megrendelésre röpiratot adott ki *Erdély és az unió* ellen, s kész volt *Magyar Néparbat* vagy akár *Magyar Kormánýlap* címen is kiábrándítani a magyarságot Kossuthból, a forradalomból és a függetlenségéből, ámbár — mégis inkább tanárnak vagy egyházi főgazgatónak kívánkozott. A sors iróniája, hogy lapjának, az 1849 okt. 29-én megindított *Magyar Hírlapnak*, bármennyire hirdette is az „egy és erős Ausztriát“, éppen bécsi laptársra, a Reichszeitung vetett többizben gáncsot, kivált egy amnesztiát ajánló cikke miatt. A „látszólag független“ szerkesztőt színvallásra kényszerítő Geringer rosszaságát fejezte ki Szilágyi memoranduma fölött, amely valóban sokat kívánt összeegyeztetni: a nemzetiségek megőrzését — a nemzetiségek egyenjogúsítása mellett, alkotmányos szabadságot — egységes Ausztriában, és területi épséget — a temesi bánóság és szerb vajdaság megszavaztatása alapján...

Bach „papiros-rendszernek“ védelmére tehát, a Magyar Hirlap mellé, friss lap és új szerkesztő vált kívánatossá. A választás Császár Ferencre esett, aki költő, kritikus, jogtudós és publicista volt egyszemélyben. Megalakult a *Pesti Napló* 1850 márc. 9-én. S a hétszemélyes tábla volt bírójának halvány vezércikkei, hiába fogyott az előfizetők száma, megnyerték Bach tetszését; pedig rendőrfőnökszemek lestek a sorok, kivált Falk írásai mögé, aki most is szorgalmasan küldözgette finom célzásokba burkolt megfigyeléseit a „birodalmi székvárosból“. A Magyar Hirlap magyarabbnak tűnt föl, de Császárnak erősebb volt a gárdája: Szenvey József, Bánffay Simon — későbbi helyettesei —, Kelmencfi (Hazucha), Lévay József, Garay, Obernyik írtak a lapba. Irók és főurak szemet is vetettek rá. A helyzet nem volt kedvezőtlen: Császár betegeskedett (költő: ingatag — volt róla a vélemény), lassankint csak a lap tulajdonosa maradt, Bánffay nyert szabadabb kezét — 1851-re is megmaradhatott a lap, de szubvenció nélkül —, s új munkatársakul Kemény Zsigmond báró és Csengery Antal léptek be. A közvélemény, s joggal, kivált Keményre nézett várakozással... Angyal Dávid, aki eddig az egymást követő szerkesztők jellemképeit állította össze élesen találó vonásokkal, itt mély és gondos véleményt ad az ezidőbeli Keményről. Az impresszionábilis nagy elmélkedő politikailag közösen állt: Kossuthot is támadta, de a kormány várakozását sem elégítette ki. Belül komor, fatalisztikus, külsőre hol melankolikusan lomha, hol élénk egyénisége távolba húzódik, hogy tisztábban lásson. Benyomásait kötelességszerűen rendezi is *Forradalom után* c. történeti művében, amely nem könnyű formában, nem is népszerűen egyelőre óvatos tájékozódást ajánl: egy erőt, egy pártot. — Benne volt ez a levegőben, s ezt érezte meg Protmann, ez a nem annyira magyargyűlölő, mint inkább hiú paragrafusragó rendőrfőnök, mikor 1851 jún. 10-én átvette a katonaságtól a sajtóra való felügyeletet: egy-kettőre el is gáncsolta a Császárnál nem jobb hazafi, de erővesebb, bátrabb Bánffayt. Elég volt neki Pest németizáló népszámlálási ügye, egy emigrációs levél, egy francia forradalmi falragasz ártatlan közlése — s az új sajtótörvény értelmében, kétszeri írásbeli intés után a száraz, kimért stílusú Récsi Emil egyetemi tanár ölébe hullott a szerkesztői gond. Kecskeméthy Aurél, aki pedig körmönfont magaaajánlásával és sokszíniú pergetett, szellemesen bizonytalan politikai felfogásával szintén jelentkezett, vizsgálatul legfeljebb a visszahúzó Falk helyett bécsi levelezőnek ajánkozhatott. De Récsinek sem volt több szerencséje: hiába volt pedáns, óvatos, hiába írt neki Jókai — apadt az előfizetők száma. Elkeseredett, lemondott.

Ugyanígy küzdött ezalatt a Magyar Hirlap is a létért: az olvasók bizalmáért és a minden sorban lázítást szimatoló rendőrség vaskalapossága ellen. 1850—51-ben párisi emigránsok, majd bátor vidéki hazafiak leveleiért, végül tulajdon Rákóczi-novellájáért kapott intést Szilágyi Ferenc. 1852-ben óvatosabb volt: jutalmul, 1853 jan. 1-től, tehát az ő lapját tették hivatalos lappá *Budapesti Hirlap* néven, kétfejú sással a homlokán. De sorsát ő sem kerülte el. Történetíró fia, Sándor *Ordalia* c. cikke miatt botelt a mértéke, pedig most már nem is rendőri, hanem polgári hatóság kezében volt a sajtóügy. 1857 jan. 1-én végre elmehtett Sopronba főigazgatónak.

Az orosz-török háború idején — 1853-ban—, a széchenyieskedő, de ügyes tollú Török János szerkesztésében váratlanul fellendült a *Pesti Napló*

is. Ebben, Jókai, Toldy Ferenc, Jósika, Gyulai Pál és Greguss érdemeit nem kisebbítve, Falk szellemes leveleinek is sok az érdemök. Kár, hogy Bach 500 millió „nemzeti kölcsönét“ fölkapva — kényszerkölcsönön vált belőle — kissé félreszántottak.

Török János várható bukása után valóságos szerkesztői láz fogta el az írókat: engedélyt engedélyre kértek, s ha nem is kaptak — Pákh Albertet (*Vasárnapi Újság, Politikai Újdonságok*), Császár Ferencet s a népszerű Tóth Kálmánt kivéve —, legalább az utókor számára jellemezték nemzeti s irodalmi felfogásukat. Fölbukkan Kuthy Lajos szomorú alakja, akinek tehetségében és jellemében, jól mondja Angyal Dávid, valami zavar van. Szánalmas olvasni ennek az irodalomban külföldieskedő, életében pedig arisztokratát játszó tehetségnek megbízhatóságát bizonyígtató védekezését, hogy mikép keresztelte ő mindig a nemzeti lelkesedés útjait. Lett is belőle szatmármegyei másodosztályú biztos, kivetve, elfeledve... Nevek sorakoznak itt: Vanot Imre, Vas Gereben, a most már bátortalan Vida, Bérczy Károly s a vele együtt alkalmazkodó Bulyovszky Gyula, Pompéry János, a kétszínű denunciáns-természet, sőt egy nőíró is, Vachott Sándorné Csapó Mária, akiről Protmann jelentése ezt a dicséretet írta: „szellemes, tehetséges, de szenvedélyesen magyar érzésű“.

A Kocskeméthy Auréllal barátságba került Török János most Bécsben indít magyar lapot 1855 májusában, *Magyar Sajtó* címen, Szilágyi árulkodó levele ellenére. 1857-ig él a lap. Bátran ír a németesítő tanítás és gyarmatosítás ellen, közli Falknak Keménynél nem mélyebb, de határozottabb, gúnyosabb modorban megírt külpolitikai csevegéseit, kerüli a „császár“ szót, de nem kerüli el Kempen rendőrfőnök intéseit. Ugyanezt nyeri a Kemény szerkesztette Pesti Napló is: elkobzás, felfüggesztés, pörbefogás csak növeli a lap népszerűségét. Virrad... A kirendelt Falk röstelkedve áll az ifjú uralkodó pár utazásához kijelölt újságírók közé, 1859 karácsonyán pedig már nyíltan jósolja a háborút Ausztria ellen. Bach napjai számlálvák — győz a türelmes közvélemény, a szerkesztők és neves írók önfeláldozása, akik esetleges anyagi veszteségük ellenére, alkalmazkodva, de meg nem törve, arcot gyakran, de szívet sohasem cserélve megvárták, míg túlléphetnek a gyöngéken és törtető áskálódókon s megkezdhetik a nemzet talpraállításának bölcs munkáját.

Ennek a korszaknak mozaikképét hordta össze szemenkint Angyal Dávid. A sokoldalú történetszemlélő eleganciájával vezet bennünket végig az egykori hírlapírás útvesztőin, de úgy, oly biztos lépésekkel, mintha egy régi, féltett emlékekkel megrakott kastélyban járnánk. S mikor bevezetése után látszólag magunkra maradunk a levelek előtt, akkor is ott áll a hátunk mögött s a visszafordulónak máris felel ezer apró, tökéletes jegyzettel, vonatkozással: kikutatja a levélíró életét, jellemét, érdekét, az ügy szálait, elintézését, meghatározza, helyesbíti a levelek keltét, hozzászól a kért vagy megköszönt cikkekhöz, elolvassa s megbírálja azokat, ügyel a honoráriumra, kiegészít, véd és vádol, töpreng és magyaráz, de — kétségben sohasem hagy; inkább két oldal jegyzetre érdemesít egy kétsoros névjegyet. Munkája minden elismerést megérdemel.

Szira Béla.